

УДК 001.1+2-17

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.55.17>

ПРОЄКТ ТЕОЛОГІЇ НАУКИ Ю. ЖИЦІНСЬКОГО І М. ГЕЛЛЕРА: ГЕНЕЗА І МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ

Андрій Пальчик

*Інститут богословських наук Непорочної Діви Марії
Кам'янець-Подільської дієцезії Римо-католицької церкви
вул. Грушевського, 57, 32000, м. Городок, Україна*

У статті розглядається проблематика теології науки – нової богословської дисципліни, яка розроблялася польськими мислителями Юзефом Жицінським і Міхалом Геллером починаючи з 80-х рр. XX ст. як спроба інтеграції католицької теології з сучасною наукою, зокрема природознавством. Основна увага приділяється генезі теології науки та аналізу методологічної специфіки цієї дисципліни в осмисленні згаданих авторів. Генеза теології науки з одного боку пов'язана з формуванням сучасної наукової картини світу, а з другого – із трансформаціями в богословській думці минулого століття, зокрема постановням теологічних напрямів, предметом дослідження яких ставали «земні» цінності, та увагою, приділеною на II Ватиканському Соборі питанням науки як сфери культури, з якою Католицька Церква задекларувала намір відкритого діалогу тощо. Ці, а також інші фактори й тенденції спонукали католицьких мислителів до інтелектуальних пошуків у напрямку створення богословської дисципліни, яка б досліджувала науку в аксіологічному вимірі і з точки зору християнського об'явлення.

Проект теології науки, запропонований Жицінським і Геллером, мав виразний аксіологічний характер, а у своїй методології передбачав антисепараціонізм та міждисциплінарність, які мали служити інтеграції теології з природничими науками. Жицінський обстоював необхідність теології науки з метою нівелювання наслідків прогресуючої спеціалізації і дегуманізації в науковій сфері шляхом формування цілісної картини світу. Геллер, який намагався розробити програму дисципліни, визначає два предмети дослідження теології науки: 1) наука як сфера діяльності людини (зокрема сам феномен науки, її підстави, методологія і результати) і 2) світ, сотворений Богом. Критика, якій піддалася версія теології науки, представлена Жицінським і Геллером, спонукає до подальшої рефлексії.

Ключові слова: теологія науки, методологія богослов'я, антисепараціонізм, міждисциплінарність, Юзеф Жицінський, Міхал Геллер

Вступ. Минуле століття було періодом глибокого переосмислення відносин між такими сферами знання, як наука (у стислому сенсі, зокрема природознавство) і богослов'я. Стрімкий розвиток науки призводив до все більш радикального перегляду картини світу, що, у свою чергу, не могло не відбитися на методологічних підвалинах усередині тих напрямків теології, які намагалися бути вразливими на її осягнення. Прикладом інтеграції стисло наукового і богословського знання став проект теології науки, запропонований польськими мислителями Юзефом Жицінським (1947–2011) і Міхалом Геллером (нар. 1936), духовними Римо-католицької Церкви і співавторами низки праць у галузях філософії і богослов'я. Цих двох однодумців об'єднувало глибоке зацікавлення сучасним природознавством (Жицінський був у галузі природничих наук радше самоуком, то Геллер був професійним космологом, а у 2008 р. став лауреатом Темплтонівської премії). Ідея богословської дисципліни, яку вони намагалися сконструювати, гідна уваги принаймні з тієї причини, що вона дозволяє впровадити до теологічної рефлексії питання, які традиційно розглядалися лише у межах філософії та історії науки.

У зв'язку з вищезазначеним **метою даної статті** є представлення генези теології науки (у її баченні Жицінським і Геллером) та її принципових методологічних положень в контексті сучасного католицького вчення.

Аналіз публікацій. Найважливіші публікації стосовно нашої теми представлені головним чином польськими дослідниками і залишаються мало відомими українському читачеві. Серед бібліографічних позицій слід відмітити монографію В.М. Мацека [15], повністю присвячену проекту теології науки за Геллером, а також статті М. Олексовича, П. Поляка, К. Тромбіка, Ю. Турека і Я. Родзеня [16; 17; 18; 20; 21]. Особливу увагу заслуговує колективна праця під назвою «Теологія науки» під редакцією Я. Мончки і П. Урбаньчика [19], де представлено статті М. Геллера, П. Поляка, Я.Д. Шчурека та ін. авторів, які розглядають теологію науки в різних аспектах (методологічний, епістемологічний, аксіологічний тощо), пропонуючи нові підходи і зіставляючи їх з опозиційними теоріями.

Виклад основного матеріалу.

Генеза теології науки як богословської дисципліни. Ідея теології науки виникла на тлі дискусій навколо проблематики співвідношення науки і релігії (богослов'я, віри) і тези про «конфлікт» наукового і релігійного світоглядів, а як наслідок – несумісність суто наукового і богословського способів пізнання реальності. Таким чином, поява нової теологічної дисципліни була реакцією не тільки на позитивістський і сцієнтистський тип ментальності у світських колах, але й на спроби знецінення наукової сфери з боку фідеїстично і фундаменталістично налаштованих віруючих. Отже, з боку богослов'я виникла необхідність у створенні цілісної і несуперечної картини світу, яка одночасно відповідає християнським догматам і неупереджено сприймає досягнення в галузі наук, зокрема природничих.

Зародження ідеї теології науки також слід розглядати в широкому історико-богословському контексті. Трансформації, які відбулися в католицькому богослов'ї ХХ ст., стосувалися не лише переосмислення вже традиційних питань, але й пошуків нових. Упродовж століть тенденційними проблемами теології були Бог, світ (як творіння Боже у його походженні, триванні та есхатологічному преображенні), людина (з перспективи її вічного покликання), Церква тощо. Отже, так чи інакше в богословській рефлексії передусім йшлося про непроминаючі цінності, які – на противагу цінностям «земним» – безпосередньо стосувалися «небесної» перспективи світу і людини. Однак з сер. ХХ ст. в теологічних дослідженнях можна помітити здійснення певного *повороту до «земних» цінностей* (або реалій «цього світу»), спрямованого на відкриття їхньої духовної площини. Піонером такого повороту прийнято вважати о. Густава Тілса, професора Лувенського університету «Théologie des réalités terrestres» («Теологія земних реалій») [10]. Такими «земними» реаліями, гідними богословської рефлексії, було визнано матерію, включаючи як увесь Космос, так і окремі предмети світу, людську діяльність (зокрема працю, економіку, політику, техніку, науку), родинне життя тощо. Сфера науки, що оминалася богословами упродовж довгого часу як суто «земне» питання, ставала новим «теологічним місцем» (*locus theologicus*) серед традиційних складових теологічної топіки, яке змушувало до рефлексії над Божим задумом стосовно науково-дослідницької активності людини.

Це однак не означає, що Церква і теологи до цього часу взагалі не цікавилися наукою: як відомо, упродовж століть вона була носієм культури, зокрема наукової. Йдеться скоріше про точку зору, з якої богослови цікавилися наукою. Якщо ще в 40-х рр. ХХ ст. папа Пій XII бачив у природознавстві передусім знаряддя апологетики [8, с. 267], то отці II Ватиканського Собору (1960–1965) вже належним чином проаналізували науку як суттєву складову світу культури, з яким слід вести діалог. В соборних документах (зокрема «Gaudium et spes») розвиваються упередження стосовно світської культури (у широкому

сенсі цього слова) і спростовується стереотипне уявлення про дихотомію Божої волі та самореалізації людини у цьому світі. Насправді між останніми немає ані взаємної конкуренції, ані протистояння: відповідно до свого призначення людина має чинити землю собі підданою, і таким чином славити Бога. Так само немає негативної оцінки стосовно прогресу як такого: «Перемоги людства є знаком величі Бога і плодом його невимовного задуму» (п. 34) [1].

Зокрема наука, як одна зі сфер світської культури, згідно з «*Gaudium et spes*», має право на «слухну автономію». Розвиваючи свою думку, отці Собору вказують, що теза про автономію наук у жодному випадку не передбачає відкинення Бога, хоча, з іншого боку, й відкриває перспективу для атеїстичного світогляду. Цінність наукових досліджень виражається у наступних словах: «Якщо методичні дослідження в усіх наукових дисциплінах проводяться справді науковим способом і згідно з моральними нормами, вони ніколи не будуть суперечити вірі, оскільки мирські діла та діла віри походять від одного й того самого джерела – Бога. Навіть більше: хто смиренно і наполегливо намагається дослідити таємницю речей, того, хоч він цього й не усвідомлює, мовби веде рука Бога, який, підтримуючи все своє творіння, робить його тим, чим воно є. У зв'язку з цим хай нам буде дозволено висловити жаль з приводу відомих умонастроїв, які побутували колись у середовищі самих християн і внаслідок не досить чіткого розуміння слухної автономії науки викликали суперечки й нелади та довели багатьох людей до думки, що віра і наука суперечать одна одній» (п. 36) [1]. Отже, у церковному вченні вже присутні певні елементи богословського осмислення науки як важливого прояву людського духу, спрямованого на опосередковане пізнання Істини.

Ідея теології науки поставала також в контексті виникнення т. зв. теологій «родового відмінку»: теології релігії, теології історії, теології права тощо [3, с. 28], які знаходилися в асиметричному відношенні до відповідних філософських напрямів дослідження. Грунтуючись на надприродному об'явленні, теології «родового відмінку» являли собою християнську світоглядну альтернативу в осмисленні найважливіших сфер людської екзистенції. Отже, маючи спільний предмет дослідження (історію, релігію чи науку), філософія і теологія таким чином у більшій чи меншій мірі відрізнялися специфікою власної методології. Власне методологічна специфіка теології науки як богословської дисципліни і стала проблемним питанням у рефлексії Жицінського та Геллера.

Теологія науки в осмисленні Ю. Жицінського. Власне Ю. Жицінському належить перша польська публікація [22], де було аргументовано потребу у новій богословській дисципліні під назвою «теологія науки». Її зміст був виголошений раніше, підчас виступу на II Міждисциплінарному семінарі у Кастель-Гандольфо в 1982 р. Звісно, ідея теології науки не була спонтанною видумкою о. Юзефа. Тематика більшості таких семінарів (які з самого початку отримали назву «Наука – релігія – історія»), що відбувалися за участі та під патронатом папи Іоана Павла II, співпадала з науковими зацікавленнями як Жицінського та Геллера, постійними їх учасниками. Охоплюючи передусім сфери метафізики, філософії науки, філософії природи і богослов'я, представлені на них доповіді так чи інакше стосувалися питання синтезу науки і релігії, а отже проблематики теології науки, яка розроблялася цими дослідниками.

Якою бачив нову богословську дисципліну сам Жицінський? Якою мала бути її мета? Якими мали бути її методологічні особливості? В осмисленні підвалин теології науки «він виходив із спостереження, що розвиток наукових досліджень поступово провадив до усвідомлення методологічної та епістемологічної відмінності окремих дисциплін». Окрім такого наслідку наукової спеціалізації, як виникнення методологічно-епістемологічного

плюралізму, з'явилися й загроза появи т. зв. «наукових ідіотів» (поняття, запозичене у Дерека Джона де Соллі Прайса), тобто освічених осіб, одночасно «позбавлених цілісної й синтетичної картини світу». Негативні прояви такої кондиції науковців виявляються у феномені дегуманізації науки, наслідком чого стає дегуманізація «сцієнтистично-технологічної цивілізації». Аби зарадити такому стану справ, Жицінський виступає з наступною пропозицією: «займатися етично-аксіологічною проблематикою, врахування якої необхідне для того, аби цивілізація майбутнього не стала цивілізацією Франкінштейнів, байдужих стосовно фундаментальних цінностей нашої культурної спадщини» [22, с. 81]. Отже, аби наука могла бути повноцінною сферою людської діяльності, слід подбати про її зануреність у світ цінностей та моральних норм. У зв'язку з цим, за Жицінським, також необхідно переглянути сам критерій науковості: «Не бачимо жодних підстав, аби культивований від часів Галілея взірець новочасної науки мав би бути останнім словом, що увінчує інтелектуальні зусилля, скеровані на відкриття істини» [22, с. 81–82]. При цьому польський інтелектуал усвідомлює неспроможність вирішення вказаної проблеми на метатеоретичному рівні (як у випадку І. Прігожина та І. Стенгерс), оскільки економічний фактор неодмінно буде сприяти подальшій спеціалізації та дегуманізації науки. Натомість пропонується створення нової дисципліни, яка б служила мостом між різними сферами, щось на зразок «зовнішнього арбітра» у справах науки [17, с. 34].

Таким чином, Жицінський обстоює необхідність утворення теології науки як наслідку «критичної, епістемологічно відмінної рефлексії над наукою, яка посилається на теологічні засновки» [22, с. 85]. Як пояснює П. Поляк, інтенцією Жицінського стосовно теології науки був пошук знаряддя, за допомогою якого можна було б подолати «науко-латрію» (тобто ідолопоклонницьке ставлення до науки), на що дотеперішня теологія (починаючи з XIX ст.) виявлялася неспроможною. Натомість теологія науки була б «адекватним читанням знаків часу, які надає сучасна науково-технічна культура» [17, с. 34].

Наміри Жицінського гармонійно вписуються в контекст католицького церковного вчення. Через декілька років після публікації його доповіді Іоан Павло II зазначить у своїй відомій енцикліці «Fides et ratio», що «у сфері природничих досліджень поступово поширилася позитивістська ментальність, яка не тільки розірвала всілякі зв'язки з християнським баченням світу, але, що найголовніше, відмовилася від будь-яких зв'язків із метафізичним та моральним його баченням» (п. 46) [2]. Отже, на переконання папи, слід зарадити потребі у цілісному світогляді, забезпеченому не лише науковими відкриттями, але й філософською та богословською рефлексією. Натомість термін «знаки часу», вжитий Жицінським для пояснення актуальності теології науки, набув особливого поширення в католицькій теологічній літературі з часів II Ватиканського Собору. Експерти Собору окреслюють знаки часу як «явища, що через своє розповсюдження і частотність характеризують добу і за посередництвом яких виражаються потреби і запити сучасного людства», пов'язуючи його з євангельським оповіданням (гр. *ta semeia tou kairou*, лат. *signa temporum*; Мт 16:3–4). Ц.С. Напюрковський пояснює, що будучи за своїм характером «необ'єктивованими» джерелами теології, знаки часу потребують компетентного виявлення, дослідження та адекватної реакції з боку Вчительського уряду, богословів та усіх вірних [3, с. 38–40]. Отже, для Жицінського науково-технічний прогрес і був таким знаком часу, викликом, що провокує до інтелектуальної активності в напрямку спростування позитивістської, сцієнтистської і фізикалістської ментальності на користь цілісного бачення реальності, включаючи духовну [5, с. 180–181].

П. Поляк вказує на виразно антисепараціоністський характер теології науки Жицінського, що означає припустимість певної взаємодії між різними галузями знання, зокрема

теології і природознавства. Площиною для інтеграції різних дисциплін, за Жицінським, має виступати філософська рефлексія, яка однак не зводиться до якогось реформування вже наявної філософії науки: «Таким чином, теологія науки не являла б собою наслідок асиміляції чи «хрещення» одного з напрямків філософії науки, але ефект здійснення критичної, відмінної епістемологічної рефлексії над наукою, яка посиляється на теологічні засновки» [22, с. 84–85].

Згодом, у 1985 р. Мечислав Савицький, проаналізувавши публікації Жицінського, доповнив його ідеї власними пропозиціями. Савицький також наголошував на необхідності гуманізації природознавства, ґрунтом для чого мали б служити гуманістичні ідеї Євангелії. Однак функцією теології науки – на його думку – мала бути не лише гуманізація наукової сфери діяльності (включаючи, напр., питання моральної відповідальності дослідників), але й збагачення самої науки, вказуючи сенс і цілі її розвитку [17, с. 34–35].

Теологія науки в доробку М. Геллера. Концепція теології науки дозрівала у рефлексії М. Геллера на поч. 90-х рр., далі розвиваючись у Центрі міждисциплінарних досліджень (Краків).

Передусім важливо з'ясувати, як Геллер розумів ті галузі знання, тобто теологію і науку (в стислому значенні слова), які він намагався інтегрувати за допомогою теології науки. Він усвідомлює складність проблеми визначення і методологічного статусу теології як такої, але подає її універсальну характеристику. Теологія, коротко кажучи, є «зіткненням думки людини з одкровенням», яке виявляє себе у різноманітних аспектах: аксіологічному, антропологічному, етичному тощо, в залежності від «конкретної теології і від прийнятої у ній позиції, але так чи інакше існують дві сторони: людська думка і це ЩОСЬ, з чим вона зустрічається» [12, с. 4]. Значно пізніше, у «Науці і теології...» Геллер вже дає власне визначення богослов'ю: «Теологія є науково організованою рефлексією стосовно релігійної віри та її змісту» [11, с. 23].

Наступним принциповим питанням, на яке намагається відповісти Геллер, є необхідність віри для заняття теологією. «Чи теолог може бути невіруючою особою?» Польський дослідник уникає простої відповіді і вказує на тонкощі роботи богослова: з одного боку, видається чимось натуральним бути особисто заангажованим у такого роду справи, а з іншого – «кожний добрий теолог повинен мати в собі щось від “невіруючого” (тобто зберігати певну дистанцію в стосунку до власної віри) у тому значенні, що його віра не повинна впливати на об'єктивність теологічного аналізу» [11, с. 26].

Оскільки розробка проєкту теології науки по суті є питанням методологічним, важливо зрозуміти думку Геллера у цій справі. Але він не має наміру – як сам пише – надавати власного викладу методології богослов'я, відсилаючи читачів до статті люблінських філософів А. Бронка і С. Майданського [9], яка може послужити певним орієнтиром у розумінні теологічної методології польського дослідника. Ці два автора, намагаючись окреслити специфіку римо-католицької теології, вимушені визнати, що вона не являє «ані доктринального, ані методологічного моноліту». Будь-яка спроба надати їй єдиного визначення чи представити у формі якоїсь певної концепції, на їхню думку, призведе до неминучого спрощення усього багатства проблематики, напрямків, шкіл і стилів, що містяться у її межах. Як і Геллер, вони не мають сумнівів щодо наукового характеру теологічних досліджень, навіть не намагаючись зупинитися на цьому питанні. Дивлячись на теологію «ззовні» (тобто радше з методологічної (філософської) перспективи, ніж з богословської «зсередини»), Бронк і Майданський під методологією теології розуміють «спробу метатеоретичної характеристики теології з боку її проблематики (питань, що ставляться у вихідному пункті), предмету, завдань (цілі), методу і структури (форми), притаманних окресленому

типу методології, з якої черпає свою мову і методи аналізу». Натомість визначення самої метатеології вони окреслюють як «історичні, епістемологічні і логіко-методологічні міркування стосовно теології» [9, с. 82–85].

Наступним ключовим питанням постає предмет теології науки, тобто сама наука. Геллер розуміє науку (окреслюючи її «одним з найпрекрасніших шедеврів людської думки») як одну із форм залучення людини у Всесвіті: творена людиною наука виступає посередником між людиною і рештою світу. «Деякі вчені – пише польський дослідник – звикли наголошувати, що окрім реальності, яку людина може вивчати експериментально, існує реальність, до якої людина може лише бути залученою»; однак, на його думку, особи, що виступають спостерігачами, також є тими, хто бере участь у Всесвіті завдяки своїй рефлексійній свідомості, адже остання є підставою спроможності вивчати світ експериментальними методами. «Завданням же науки є розшифрування інформації, що міститься у структурі всесвіту; натомість кожен дослідник світу перетворює цю декодовану інформацію на те, що є у ньому всередині». Геллер чітко підкреслює інтерсуб'єктивний, суспільний характер наукової діяльності: «Жодна окрема людина не є “носієм” чи “суб'єктом” науки». З іншого боку, на переконання польського дослідника, необхідно пам'ятати про значення окремих осіб, без яких інтерсуб'єктивність науки не може здійснитися. Залучення особи у Всесвіт шляхом наукової діяльності одночасно є [формою – А.П.] участі в інших особах. Отже, кожний вчений має усвідомлювати свою безпосередню залежність як від праці колег, які вже відійшли до історії, так і зусиль їхніх сучасників, що намагаються впоратися з подібними науковими проблемами [12, с. 4–5; 13, с. 103–104].

Врешті, слід з'ясувати, чим для Геллера мала стати теологія науки. Він зауважує, що термін «теологія науки» час від часу з'являється у мережі Інтернет, але «загалом для окреслення чогось зовсім відмінного від моєї програми» [11, с. 9]. У своїй першій публікації, де підіймається спроба окреслення головних засад нової дисципліни, Геллер пише: «Мета теології науки є така ж сама, що і всієї теології, хоча й спрямована вона на специфічний предмет зацікавлення цієї теологічної дисципліни. Метою теології науки є критична рефлексія стосовно даних Одкровення, що дозволяють нам подивитися на науку як на специфічно людську цінність» [12, с. 118]. Така дисципліна мала б служити своєрідним мостом, що інтегрує дослідження об'явлених Богом істин з даними математично-природничих наук [20, с. 54]. Геллер також намагається сформулювати визначення дисципліни: «Загалом, під теологією науки слід розуміти автентично богословську рефлексію про науки: про факт їх існування, їх підстави, методи та результати» [12, с. 115]. Разом з тим у Геллера іншим предметом теології науки виступає також світ, сотворений Богом: «Теологічна концепція творіння світу повинна знаходитися у центрі зацікавлення теології науки» [14, с. 18].

Тромб'єк і Поляк вбачають певну подібність нової дисципліни, запропонованої Геллером, до філософії науки, одночасно помічаючи між ними суттєву різницю: розробляючи теологію науки, М. Геллер виступає прибічником традиційної християнської ідеї про творіння і підтримування Всесвіту в його існуванні Богом. А отже, самі науки з цієї перспективи виступають у новому світлі: «Як теологічна рефлексія стосовно наук, теологія науки вивчала б наслідки того факту, що емпіричні науки досліджують світ, створений Богом». Натомість філософія науки, подібно як і історія науки, за Геллером, мали виступати в методології теології науки у якості допоміжних дисциплін [20, с. 54; 12, с. 117; 11, с. 39].

В обговоренні методологічних особливостей проекту теології науки, запропонованого Геллером, варто задатися питанням про доцільність утворення нової богословської дисципліни, яка займається проблематикою цінностей у той час, коли вже існує філософська аксіологія науки, представлена, напр., доробком Р. Мертонна [4; 7, с. 139–143]. Можна

погодитися з думкою П. Поляка, що в проєкті Геллера недостатньо зрозумілою виявляється потреба «автентичної теологічної рефлексії» стосовно ціннісного виміру науки: «Можливо М. Геллер припускав, що залишається можливим лише теологічне обґрунтування аксіології природи? Чи філософська і теологічна аксіологія утворюють у Геллера єдину, міждисциплінарну галузь?» [17, с. 31]. Подібно, намагання вивчати у рамках теології науки створений Богом Всесвіт стикається з обґрунтованими застереженнями. Проблематика створеного світу вже належить до царини догматичної теології, точніше її субдисципліни – *протології* (як розділу про творення світу і людини), вже не кажучи про спроби розробки таких дисциплін, як теологія матерії М.-Д. Шеню. Отже, чи є сенс відривати від догматики значну її частину? Протологія – разом з богословською антропологією, есхатологією, христологією тощо – гармонійно вливається у комплекс теологічних розділів, що систематично пояснюють зміст християнської віри. Так само, як і інші догматичні субдисципліни, вона має солідне біблійне підґрунтя, чого не можна сказати, наприклад, про наукове пізнання як предмет богословського дослідження. Отже, може здатися сумнівним намагання дублювати вивчення традиційної теологічно-догматичної проблематики у межах нової дисципліни заради надання їй певної значимості.

Таким чином, ставлячи за мету дослідження сотвореного Богом світ в межах теології науки, можна було б говорити про невластивий для теології науки предмет (так само, як і вивчення у межах філософії науки проблем, пов'язаних з філософською онтологією). Чи можна все ж таки виправдати такий намір, декларований Геллером? Він надає таку відповідь: «Не йдеться про те, щоб повторювати зміст, який віддавна присутній у підручниках з догматичної теології у розділах, присвячених творенню світу. Нас буде цікавити тільки те, що [курсив мій – А.П.] до теологічного аналізу можуть принести наукові теорії» [14, с. 18]. Разом з тим можна припускати, що теологічна рефлексія, представлена в догматичних трактатах на тему створення світу, для Геллера не сягала достатньої глибини інтеграції теології з наукою [11, с. 13]. Причину цього можна було б вбачати у некомпетентності сучасних богословів у питаннях природознавства, що спонукало польського дослідника наголошувати на необхідності опанування професійними богословами певних природничих дисциплін.

Серед інших завдань, на які вказує Геллер у своїй програмі теології науки, варто також згадати дослідження у межах цієї дисципліни «вкладу» емпіричних наук в інтерпретацію книг Писання і деяких догматів Церкви (зокрема, про первородний гріх), богословське осмислення наукової праці в категоріях етосу науки тощо [11, с. 83–103]. Безперечно, ці та інші завдання потребують окремого аналізу, неможливого для здійснення у межах даної статті.

Отже, як і у випадку Жицінського, за Геллером теологія науки в своїй методології відкидає сепараціонізм як «надмірне спрощення дослідницької ситуації» і робить ставку на міждисциплінарну співпрацю, намагаючись нівелювати взаємну недовіру між богослов'ям і природознавством [17, с. 32, 36]. Такий підхід зустрівся з критикою Ю. Турека, який обстоював необхідність «епістемологічної і методологічної відмінності науки і теології», а отже сепараціонізму. Ця критика, спрямована на захист принципу автономії теології і наук, виражається у наступних закидах проти: 1) в *нігілізмі*: теологія науки у версії Жицінського і Геллера не пропонує якої-небудь чітко сформульованої і апробованої методології, що загрожує деструкцією як науці (у стислому значенні), так і богослов'ю; як наслідок маємо справу з 2) *іраціональним вибором* на користь неперевіреної методології і 3) прийняттям *методологічного анархізму*, що також 4) зводить нанівець плідні методологічно-епістемологічні напрацювання у галузях стислих наук і теології; існує також

побоювання у 5). перетині меж цих галузей знання як нового *втільнення вже давно дискредитованої фізикотеології*; врешті 6). будь-які методологічні зміни у цих галузях не виправдовуються і були б лише зайвими [21, с. 62–65]. Це останнє зауваження Турека схиляє П. Поляка до роздумів над перспективою розробки теології науки з перспективи сепараціонізму [17, с. 44–51]. Така спроба, як здається, є ближчою до інтенцій не лише Турека, але й Іоана Павла II. Хоча другий з них не намагався створювати окремої богословської дисципліни (передусім папа розвивав вчення II Ватиканського Собору, реалізуючи свою пастирську місію), спрямованої на осмислення науки з у світлі божественного одкровення, але його ідеї можуть стати прикладом глибокої теологічної рефлексії стосовно антропологічного аспекту науки [6].

Висновки. Проєкт теології науки, ініційований Ю. Жицінським і розроблений М. Геллером, безумовно є цікавою спробою вирішити проблему відношення між наукою і релігією з боку теології. Така спроба стала реакцією на тенденційне підіймання теми «конфлікту» між цими двома способами пізнання реальності в контексті не тільки постанови сучасної наукової картини світу, але й трансформацій всередині царини католицького богослов'я: переоцінки «земних» цінностей, пошуків альтернативних по відношенню до сучасної філософії науки, богословських відповідей на питання про сенс науки як такої. «Зеленим світлом» для таких пошуків стали постанови II Ватиканського Собору, у яких було закріплено принцип автономії наук і теології, одночасно задекларувавши діалог між ними.

Проєкт теології науки Жицінського – Геллера мав за мету створення богословської дисципліни, спроможної осмислити феномен науки (а разом з ним і її предмет – матеріальний Всесвіт) в аксіологічних категоріях. Сам факт сотвореного Богом світу, як спільного предмету дослідження природознавства і теології, став для Геллера фундаментом, на якому можна будувати теологію науки, що задумувалася як інтелектуальний простір для інтеграції цих двох галузей знання на принципах антисепараціонізму і міждисциплінарності. Проте методологічні основи такої дисципліни є доволі проблемними, оскільки порушують принцип автономії як наук, так і богослов'я, а також дублюють питання, які вже розглядаються в інших напрямках філософії та теології. Слушна критика теології науки у версії Жицінського – Геллера однак не означає необхідності застосування «бритви Оккама» стосовно даної дисципліни, але потребує подальшого опрацювання.

Список використаної літератури

1. Душпастирська конституція про Церкву в сучасному світі. URL: https://katekhytyka-6.blogspot.com/p/blog-page_9.html
2. Енцикліка Fides et ratio Святішого Отця Йоана Павла II про співвідношення віри й розуму. URL: <http://dds.edu.ua/en/publications/publications/spiritual-cenacle/rik-viry-2012-2013/1115-fides-et-ratio.html>
3. Напюрковський С.Ц. Як займатися теологією / пер. з пол. К. Рассудіна. К.: Інститут Релігійних наук св. Томи Аквінського, 2010. 240 с.
4. Пальчик А. Аксіологія науки М. Геллера у контексті теологічного осмислення «земних» цінностей. *Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства : Матеріали десятої Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів, викладачів та співробітників (Суми, 27-28 квітня 2023 р.)* / уклад. М.М. Набок. Суми : Сумський державний університет, 2023. С. 124–128.
5. Пальчик А.О. Панентеїстична думка Юзефа Жицінського. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. № 1. 2024. С. 179–189.
6. Пальчик А.О. Феномен науки у теологічно-антропологічній рефлексії Іоанна Павла II. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. Вип. 40. 2023. С. 84–89.

7. Самардак М.М. Філософія науки: напрями, теми, концепції. Навч. посіб. К.: Вид-во «Парапан», 2011. 204 с.
8. Anderwald A. Otwarcie Kościoła na naukę. Od Piusa IX do Benedykta XVI. *Studia Nauk Teologicznych PAN*. (5) 2020. S. 265–279.
9. Bronk A., Majdański S. Teologia – próba metodologiczno-epistemologicznej charakterystyki. *Nauka*. 2/2006. S. 81–110.
10. Lubik A.M. Teologia rzeczywistości ziemskich. *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne*, T. IX, 1961. z. 3. S. 32–33.
11. Heller M. Nauka i Teologia – niekoniecznie tylko na jednej planecie. Kraków: Copernicus Center Press, 2019. 128 s.
12. Heller M. Nowa fizyka i nowa teologia. Tarnów: Biblos, 1992. 151 s.
13. Heller M. Usprawiedliwienie Wszechświata. Kraków: Znak, 1984. 112 s.
14. Heller M. Wstęp do teologii nauki / *Teologia nauki* / Red. J. Mączka, P. Urbańczyk. Kraków: Copernicus Center Press, 2015. S. 13–22.
15. Macek W.M. Teologia nauki według księdza Michała Hellera. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2010. 175 s.
16. Oleksowicz M. Do we need a Theology of Science? *Cauriensia*. Vol. XV. 2020. P. 755–770.
17. Polak P. Teologia nauki w perspektywie metodologicznej. *Teologia nauki* / Red. J. Mączka, P. Urbańczyk. Kraków: Copernicus Center Press. 2015. S. 23–54.
18. Rodzeń, J. Teologia nauki – skazana na sukces? *Zagadnienia Filozoficzne w Nauce*. Nr 70. 2021. S. 235–242.
19. *Teologia nauki* / Red. J. Mączka, P. Urbańczyk. Kraków: Copernicus Center Press, 2015. 408 s.
20. Trombik K., Polak P., Teologia nauki – propozycja nowego otwarcia teologii na nauki. *Człowiek i Społeczeństwo*. T. LIV, 2022. S. 49–64.
21. Turek J. Metodologiczne ograniczenia prób unaukowania teologii. *Roczniki Filozoficzne*. 2001. LIX, nr 2. S.
22. Życiński J. W poszukiwaniu teologii nauki. *Nauka – religia – dzieje: II Seminarium Interdyscyplinarne w Castel Gandolfo, 6–9 września 1982 roku*. Red. J.A. Janik, P. Lenartowicz. Kraków: Wydział Filozoficzny Towarzystwa Jezusowego, 1984. S. 80–85.

THE PROJECT OF THE THEOLOGY OF SCIENCE BY J. ŻYCIŃSKI AND M. HELLER: GENESIS AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES

Andrii Palchuk

*Institute of Theological Sciences of the Immaculate Virgin Mary
Kamyanets-Podilsky Diocese of the Roman Catholic Church
Hrushevskiyi str., 57, 32000, Gorodok, Ukraine*

This article examines the issues of theology of science, a new theological discipline developed by Polish thinkers Józef Życiński and Michał Heller since the 80s of the 20th century as an attempt to integrate Catholic theology with modern science, particularly the natural sciences. The main attention is paid to the genesis of the theology of science and the analysis of the methodological specificity of this discipline in the understanding of the mentioned authors. The genesis of the theology of science, on the one hand, is connected with the formation of the modern scientific view of the world, and on the other, with the transformations in the theological thought of the last century, in particular, the emergence of theological directions, focused on the “earthly” values, the attention given at the II Vatican Council to questions of science as a sphere of culture, with which the Catholic Church declared its intention to open dialogue etc.

These, as well as other factors and trends, prompted Catholic thinkers to intellectual search towards forming a theological discipline that would examine science in axiological dimension and from the perspective of Christian revelation.

The project of the theology of science, proposed by Życiński and Heller, had a distinct axiological character, and in its methodology, it assumed anti-separationism and interdisciplinarity, which were supposed to serve the integration of theology with the natural sciences. Życiński advocated the need for a theology of science in order to level the consequences of progressive specialization and dehumanization in the scientific sphere by forming a holistic picture of the world. Heller, who tried to develop a program of the discipline, defines two subjects of study of the theology of science: 1) science as a field of human activity (in particular, the phenomenon of science itself, its foundations, methodology and results) and 2) the world created by God. The criticism of the version of the theology of science presented by Życiński and Heller encourages further reflections.

Key words: theology of science, methodology of theology, antiseperationism, interdisciplinarity, Józef Życiński, Michał Heller.